

Ölmezoğulları, Nalan ve Gulnaz Aldibekova (2018). "Kazakistan Ekonomisinde Petrolün Rolü". *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 19, S. 35, s. 669-705.

DOI: 10.21550/sosbilder.413646

## KAZAKİSTAN EKONOMİSİNDE PETROLÜN ROLÜ

Nalan ÖLMEZOĞULLARI\*  
Gulnaz ALDİBEKOVA\*\*


**Gönderim Tarihi:** Nisan 2018


**Kabul Tarihi:** Haziran 2018

### ÖZET

*Kazakistan'ın petrol sanayii, ülkenin ekonomik güvenliğinin ve bağımsızlığının ana unsurlarından biridir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Kazakistan'ın pazar ekonomisine geçiş sürecinde petrol endüstrisi ülkenin ekonomik gelişiminde öncelikli yer almıştır. Kazakistan'ın enerji sektörü, bağımsızlıktan sonra geniş çaplı dönüşümler yaşamış ve piyasanın serbestleşmesi ve endüstrinin düzenlenmesi ile önemli ölçüde geliştirilmiştir. Kazakistan'ın büyük petrol rezervlerine sahip olması ve dünya petrol piyasalarındaki olumlu gelişmeler, aynı zamanda ülkenin ekonomik ve endüstriyel gelişimi açısından petrol piyasasını en umut verici sektör haline getirmiştir. Dolayısıyla, petrol piyasasındaki değişimler, özellikle petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar, ülkenin ekonomik gelişimini büyük ölçüde etkilemektedir. Bu makalede, 1991-2016 dönemi petrol fiyatındaki değişikliklerin önemli makroekonomik göstergeler üzerindeki etkilerini analiz ederek, Kazakistan ekonomisinde petrolün rolünü değerlendirmeye çalışacağız. Bunun yanı sıra dünya petrol fiyatlarındaki dalgalanmaların Kazakistan ekonomisi üzerindeki olumsuz sonuçlarını azaltmak için bazı önerilerde bulunacağız.*

**Anahtar Kelimeler:** petrol rezervleri, petrol üretimi, dünya petrol fiyatları, petrol ihracatı, Kazakistan ekonomisi

\*  Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü, nalano@uludag.edu.tr

\*\*  Doktora Öğrencisi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı, aldibekova.g@gmail.com

# The Role of Petroleum in Kazakhstan Economy

## ABSTRACT

*The oil industry of Kazakhstan is one of the main elements of economic security and independence of the country. After the collapse of the Soviet Socialist Republics, in the transition to a market economy in Kazakhstan, the country's oil industry had a priority in the economic development. The energy sector of Kazakhstan has undergone extensive transformation since independence due to market liberalization and industry regulation in the country. In view of the positive situation in the world oil markets and large oil reserves in the country, the oil sector of Kazakhstan has become the most promising sector of its economic and industrial development. Thus, changes in the oil market, especially fluctuations in oil prices, strongly affect the economic development of the country. In this article, we will try to assess the role of oil in the economy of Kazakhstan, analyzing the impact of changing oil prices on the significant macroeconomic indicators in the period between 1991 and 2016. Some measures are proposed to reduce the negative consequences of fluctuations in world oil prices for the Kazakh economy.*

**Key words:** *oil reserves, oil production, oil exports, oil prices, Kazakh economy*

## Giriş

Kazakistan ekonomisinin yapısı ve mevcut ihracat potansiyeli göz önünde bulundurulduğunda, ekonomik kalkınmayı etkileyen en önemli dış faktörün dünya petrol fiyatları olduğu gözlemlenmektedir. Kazakistan'ın ihracatının çoğunlukla hammaddeye bağımlı olması makroekonomik istikrarsızlık sorununu da beraberinde getirmektedir. Dünya petrol fiyatlarındaki artışlar ülkenin petrol üretim ve yatırım faaliyetlerini artırarak, Kazakistan ekonomisinin dinamiklerini olumlu şekilde etkilemektedir. Bunun yanı sıra petrol fiyatlarındaki artış ulusal para biriminin gerçek döviz kurunu güçlendirerek yerli ihracatçıların durumunu olumsuz yönde etkilemektedir. Dünya petrol fiyatlarındaki düşüş ise neredeyse kaçınılmaz olarak reel GSYH'de ve yatırımlarda bir azalışa neden olmaktadır. Örneğin, dünya petrol fiyatlarında belirgin bir düşüşün yaşandığı 2009, 2014, 2015 ve 2016 yıllarında, Kazakistan'ın reel GSYH'de keskin düşüşler görülmüştür (2009'da - % 1,2; 2015'te - % 1,2; 2016'da ise - %1,1) (Kazakistan İstatistik Komitesi, 2017).

Kazakistan'ın yanı sıra dünyadaki hemen hemen tüm devletlerin ekonomileri petrol fiyatından etkilenmektedir. Bu yüzden de ülkelerin ekonomilerinin dünya petrol fiyatlarındaki dalgalanmalara olan duyarlılığı bir takım araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Bu etkileşimin incelemesine olan ilgi 1970'lerde, petrol fiyatlarının keskin bir şekilde yükselmesi ve bunun sonucu gelişmiş petrol ithal eden ülkelerin ekonomilerinin durgunluğuna sebep olması ile ortaya çıkmıştır. OECD ülkelerinin gayri safi yurtiçi hasıla büyüme hızı 1967-1973 yıllarında % 4,8 iken, 1973-1977'de % 3,6'ya ve 1977-1982'de % 2,4'e kadar gerilemiştir (OECD Data).

Petrol fiyatlarının artışı petrol ihraç eden ülkeler için olumlu, ithal eden ülkeler için olumsuz etki yapmaktadır. Petrol fiyatlarının düşmesi ise doğal olarak tam ters yönde etki göstermektedir. Mesela, Hamilton çalışmasında (1983) VAR modelini kullanarak petrol şoklarının ABD resesyona olan katkısını araştırmıştır ve petrol fiyatlarındaki artışının, 1948-1980 yılları arasında ABD üretiminin büyümesini yavaşlattığı sonucuna ulaşmıştır (Hamilton 1983: 228-248).

Bu konu başka araştırmacılar tarafından da doğrulanmış ve geliştirilmiştir. Hamilton'un 1983'teki çalışmasından bu yana, petrol fiyatları ile makroekonomik değişkenler arasında olumsuz bir ilişkinin varlığı yaygın bir şekilde kabul görmüştür (Sauter vd. 2003: 2). Örneğin, Mork (1989), Ferderer (1996), Rotemberg and Woodford (1996), Hamilton (2003), Kilian (2005), Hamilton and Herrera (2004), Barsky ve Kilian (2004), Jimenez-Rodriguez ve Sanchez (2004), Mirza ve Zitoni (2010), Katircioglu vd. (2015) araştırmalarında petrol ithal eden ülkeler açısından, petrol fiyatları ile makroekonomik değişkenler arasında negatif bir ilişkinin varlığını kabul etmişlerdir.

Bununla birlikte, 1980'lerde, petrol fiyatlarında düşüşler gerçekleşmiş olsa da, bu durum beklenenin aksine ekonomik üretimde artışa neden olmamıştır. Blanchard ve Gali (2007) gibi araştırmacılar çalışmaları sonucu bu durumu doğrulamışlar ve petrol fiyatlarının 2000'lerde makroekonomik göstergeler üzerindeki etkisinin 1970'lere kıyasla azaldığını ispatlamışlardır. Kilian (2008) çalışmasında da, petrol fiyatlarının ABD ekonomisine etkisinin azaldığını belirtmiştir.

Mehrarave Mohaghegh (2011) ise VAR yaklaşımı kullanarak petrol fiyat hareketlerinin, üretim, para arzı, fiyat endeksi, GSYH gibi makroekonomik değişkenler üzerindeki etkisini araştırmışlar ve petrol fiyat hareketlerinin enflasyona sebep olmadığına karar vermişlerdir. Benzer çalışmalar, Kuveyt (Eltony ve Al-Awadi 2001), Suudi Arabistan (Algahtani 2016), Basra Körfezi ve Kuzey Afrika ülkeleri (Simohammed vd. 2016), Nijerya (Ayadi 2005) ve İran (Farzanegan ve Markwardt 2009) için yapılmıştır.

Petrolün ekonomi üzerindeki etkisinin önemli olduğu ülkelerden biri de Rusya olduğundan, petrolün Rusya ekonomisindeki etkisini inceleyen birkaç çalışma bulunmaktadır. Ratava (2002), Ito (2008) ve Melnikov (2010), çalışmalarında dünya petrol fiyatlarının yükselmesi Rusya ekonomisini olumlu etkilediğini göstermişlerdir. Gene (2008), uluslararası petrol fiyatlarındaki % 10'luk bir artışın Rusya GSYH'sinde % 5'lik bir artış ile bağlantılı olduğunu açıklamıştır. Korhonen ve Ledyeva (2010), petrol fiyat hareketlerinin petrol üreten ve petrol tüketen ülkeler üzerindeki etkileri araştırmış ve böylece dünyanın önemli petrol üreticilerinden olan Rusya ile ilgili verileri kullanmışlardır. Petrol fiyatlarındaki yükselişin Rusya ekonomisini doğrudan olumlu etkilediğini tespit etmişlerdir. Bununla birlikte, petrol fiyatlarındaki artışın dolaylı olumsuz etkisinin az da olsa mevcut olduğunu göstermişlerdir. Sonuç olarak, petrol fiyat artışlarının Rusya GSYH'sini artırdığını bulmuşlardır.

Araştırmacıların ekonomisi üzerinde çalıştıkları bir diğer petrol ihracatçısı ülke ise Kazakistan'dır. Yerli ve yabancı bilim adamları petrol sektörünün, özellikle de petrol fiyatlarının, tarihsel süreci baz alarak Kazakistan'ın ekonomik gelişiminde nasıl bir rol oynadığını incelemişlerdir.

Kose ve Baimaganbetov (2015) çalışmalarında 2000-2013 döneminde reel petrol fiyat şoklarının Kazakistan'daki sanayi üretimi, reel döviz kuru ve enflasyon üzerinde asimetric etkisini vektör otoregresyon modeli (SVAR) kullanarak değerlendirmişlerdir. Araştırma sonuçlarına göre, petrol fiyatlarındaki düşüşün, Kazakistan'ın ekonomik göstergeleri üzerindeki etkisinin artışa göre daha fazla olduğu ortaya çıkmıştır.

Gronwald ve diğerleri de (2009) benzer bir sonuca varmışlardır. Araştırma sonuçlarına göre, VAR modelinde ele alınan tüm değişkenler

(GSYH, enflasyon, bütçe gelirleri, ihracat ve reel döviz kuru), petrol fiyatlarındaki düşüştan önemli ölçüde negatif yönde etkilenmişlerdir. Bu da Kazakistan ekonomisinin petrol fiyatlarındaki değışimlere karşı savunmasız olduğunu göstermektedir.

Nurmakhanova (2006) ise Kazakistan'ın reel GSYH'si, vergi gelirleri, reel döviz kuru, ülkedeki fiyatlar genel düzeyi ile petrol fiyatları arasındaki ilişkinin yapısını incelemiştir. Çalışmasında yazar, 2000 - 2015 arası dönemde istatistik verilerini kullanarak petrol fiyatlarının Kazakistan ekonomisi, özellikle de reel efektif döviz kuru üzerindeki belirgin etkisini doğrulamıştır. Aynı zamanda, bu çalışmanın sonuçlarına göre, petrol fiyatları, iç fiyat seviyesindeki baskıyı artırarak reel döviz kurunu etkilemektedir.

Korhonen ve Mehrotra (2009) petrol fiyat şoklarının reel GSYH ve reel döviz kuruna olan etkisini değerlendirmiş ve petrol fiyatlarının Kazakistan'ın reel GSYH'sine olumlu etkisi olduğunu bulmuşlardır. Öte yandan Gurvich ve diğerleri (2009) ise, petrol fiyatlarının Kazakistan'ın reel GSYH'sinde önemli bir etkisi olmadığını belirtmişlerdir. Petrol fiyatlarının reel döviz kuru üzerindeki etkisi konusunda, Korhonen ve Mehrotra (Korhonen ve Mehrotra 2009) petrol fiyatlarının reel kur dalgalanmaları üzerinde önemli ölçüde etkili olmadığını açıklamışlardır. Aynı zamanda Kutan ve Wyzan (2005) araştırmalarının sonuçlarına göre petrol fiyatlarındaki değışimler reel döviz kurunun hareketini önemli derecede etkilemektedir.

Bu sonuçların heterojenliği, petrol fiyatlarının Kazakistan'ın ekonomik göstergeleri üzerindeki etkilerinin uzun bir süreç içinde ele alınması gerektiğini göstermektedir. Bu makalede, bu yöndeki çalışmalara bir katkı sunulması amaçlanmaktadır.

Çalışmada kullanılan temel veriler:

- Kazakistan Merkez Bankası;
- Kazakistan Cumhuriyeti Maliye Bakanlığı;
- Kazakistan Cumhuriyeti Ulusal Bankası
- Kazakistan Cumhuriyeti İstatistik Komitesi verileri ile
- IMF, Dünya Bankası, Uluslararası Enerji Ajansı, OPEC, BP'nin 1991 - 2017 dönemine ait istatistik ve analitik verileri ve bilgileri

- Konu ile ilgili her türlü bilimsel yayınlar

## Kazakistan Ekonomisine Genel Bakış

Kazakistan Cumhuriyeti, Orta Asya'da yer alan ve dünyanın en büyük kara korumalı ülkesi olup, 2 724 900 km<sup>2</sup> yüzölçümü ile dünyanın en büyük dokuzuncu ülkesi olma özelliğine sahiptir. Çin, Kırgızistan Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu, Türkmenistan ve Özbekistan ile sınırları vardır ve Hazar Denizi ile su sınırı bulunmaktadır.

**Resim 1.** Kazakistan haritası<sup>1</sup>



Ocak 2017 verilerine göre Kazakistan nüfusu 18 milyon kişiye ulaşmıştır<sup>2</sup>.

Mineral rezervleri ve çeşitliliği bakımından Kazakistan, dünyanın en zengin bölgelerinden biridir. Periyodik tablodaki minerallerin hemen hemen tüm elementleri ülkede bulunmaktadır. Kazakistan, çinko, tungsten ve baryum rezervleri açısından dünyada birinci, gümüş, kurşun ve kromit rezervleri sıralamasında ikinci, bakır ve florit rezervleri açısından üçüncü, molibden

<sup>1</sup> <http://akademikperspektif.com/2013/02/22/orta-asyanın-gorunmeyen-gucu-kazakistan/> [Erişim: 05.02.2018]

<sup>2</sup> <http://countrymeters.info/> [Erişim:02.11.2017]

rezervi miktarına göre dördüncü ve altın rezervine sahip olma açısından altıncı sıradadır (Природные ресурсы Казахстана (Kazakistan'ın Doğal Kaynakları), 2015).

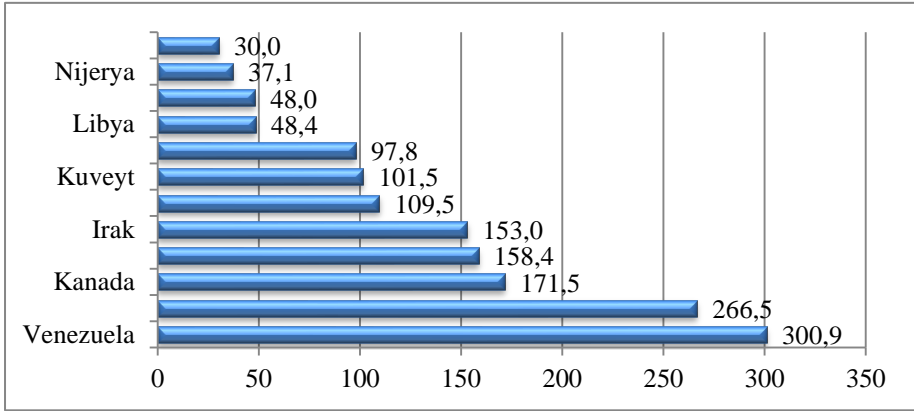
SSCB'nin dağılmasından sonra önemli ekonomik değişimler yaşayan Kazakistan, 1996 ve 2017 yılları arasında, 1999 yılı ve 2009 yılı hariç, dünyanın en hızlı büyüyen ekonomileri arasında yer almıştır.

Kazakistan bağımsızlığını kazandığı günden bu yana, aktif bir şekilde gerçekleşen ekonomik büyümesini en fazla petrol ve gaz sektörüne borçludur. Petrol ve gaz sektörünün büyümesinin ana faktörleri de bu malların dünyadaki fiyatlarının artması, doğrudan yabancı yatırımların ve petrol üretiminin çoğalmasındır. Son yirmi yılda, petrol ve gaz sektörünün önemi kayda değer ölçüde artmıştır. Gayri safi yurtiçi hasılanın yaklaşık % 30'u petrol ve gaz sektörlerinden sağlanırken, toplam ihracat gelirlerinde ham petrolün payı % 50 - % 60 civarındadır. Buna ek olarak belirtmek gerekir ki, Kazakistan'ın devlet giderlerinin finanse edilmesi ülkeye giren petrol gelirlerine bağlıdır. Şimdiye kadar, devlet bütçesinin % 60'ı petrol ve doğalgaz gelirlerinden karşılanmaktadır (Badykov 2015).

#### *Kazakistan'ın Petrol Rezervleri*

Kazakistan, kanıtlanmış petrol rezervleri ile dünyanın önde gelen coğrafyalarından birinde yer almaktadır. British Petroleum raporlarına göre Kazakistan 2016 yılında dünya petrol rezervlerinin % 1,8 payına sahip olup dünyada 12'inci sırada yer almaktadır. (BP 2017: 12) (Bkz. Grafik 1). Kazakistan'ın kanıtlanmış petrol rezervleri 1995 yılında 5,3 milyar varil iken, 2016 yılının sonunda 30 milyar varile (3,9 milyar ton) yükselmiştir. Hükümet, ülkenin rezervlerinin bir miktar daha yüksek olduğunu tahmin etmektedir (4,8 milyar ton civarında). British Petroleum tahminlerine göre Kazakistan petrol rezervleri önümüzde 49 yıla yetecek miktardadır.

**Grafik 1.** Dünyanın kanıtlanmış petrol rezervleri, 2016 (milyar varil)<sup>3</sup>



Bağımsız Devletler Birliği ülkeleri arasında petrol rezervlerine sahip olma özelliği açısından Rusya'dan sonra Kazakistan ikinci sırada yer almaktadır (Bkz. Tablo 1).

**Tablo 1.** SSCB Ülkelerin Kanıtlanmış Petrol Rezervleri, milyon varil<sup>4</sup>

|                   | 1996  | 2006  | 2015  | 2016         |
|-------------------|-------|-------|-------|--------------|
| Azerbaycan        | 1,2   | 7,0   | 7,0   | <b>7,0</b>   |
| Kazakistan        | 5,3   | 9,0   | 30,0  | <b>30,0</b>  |
| Rusya Federasyonu | 113,6 | 104,0 | 102,4 | <b>109,5</b> |
| Türkmenistan      | 0,5   | 0,6   | 0,6   | <b>0,6</b>   |
| Özbekistan        | 0,6   | 0,6   | 0,6   | <b>0,6</b>   |

Petrol bölgeleri Kazakistan topraklarının yarısından fazlasını kapsamaktadır (2,7 milyon km<sup>2</sup>'de 1,7 milyon km<sup>2</sup>) (Babak 2006: 51-52). Kazakistan'ın petrol sektörü 250'den fazla petrol yatağından oluşmakta ve büyük petrol yatakları genellikle Batı Kazakistan'da bulunmaktadır. Batı Kazakistan Aktobe, Atyrau ve Mangistau Bölgelerini kapsamaktadır. Atyrau

<sup>3</sup> BP Statistical Review of World Energy, June 2017

<sup>4</sup> BP Statistical Review of World Energy, June 2017



bölgesinde bulunan 88 açık yataktan 39'undan fazlası işletilmekte ve bu yataklar ülkenin kanıtlanmış petrol rezervlerinin % 40'ını oluşturmaktadır. Mangistau bölgesi ülkenin kanıtlanmış petrol rezervlerinin % 35,3'üne sahiptir. Şu anda bölgede mevcut olan 59 açık petrol yatağından 27'si işletilmektedir. Aktobe bölgesi ulusal kanıtlanmış petrol rezervlerinin % 11'ine sahiptir (Karenov 2015: 7).

Kazakistan'ın 15 en büyük petrol yatağı ülkenin petrol rezervlerinin % 90'ını (Kashagan<sup>5</sup> (4,8 milyar ton), Tengiz (3,1 milyar ton), Karaçaganak (1,2 milyar ton), Uzen (1,1 milyar ton), Zetıbay (1,0 milyar ton), Zhanazhol, Kenkiyak, Karazhanbas, Kumkol, Kuzey Buzaçı, Alibekmola, Kuzey ve Doğu Prorva, Kenbai ve Korolevskoye) sağlamaktadır.

Petrol rezervlerinin işletilmesinin yaklaşık olarak % 88'i büyük şirketler arasında dağıtılmaktadır. Ayrıntılara bakacak olursak, petrol rezervinin % 45'i "North Caspian Operating Company", %25'i "Tengizchevroil", % 3'er kısmı ise "Mangistaumunaygaz", "CNPC - Aktobemunaygaz", "Özenmunaygaz" ve "KarachaganakPetroleum Operating BV" tarafından işletilmektedir. "Embmunaygaz"ın payı % 2, "Buzachi Operating Ltd" şirketi, LLP "AktobeKazakhOil" ve JSC "Karazhanbasmunay" şirketlerinin her birinin payı ise % 1'dir. Diğer orta ve küçük şirketlerin payı ise sadece % 7'dir. Rezervlerin % 5'lik kısmı kullanılmıyor ve genel fonda tutulmaktadır (Dzhantureeva 2014).

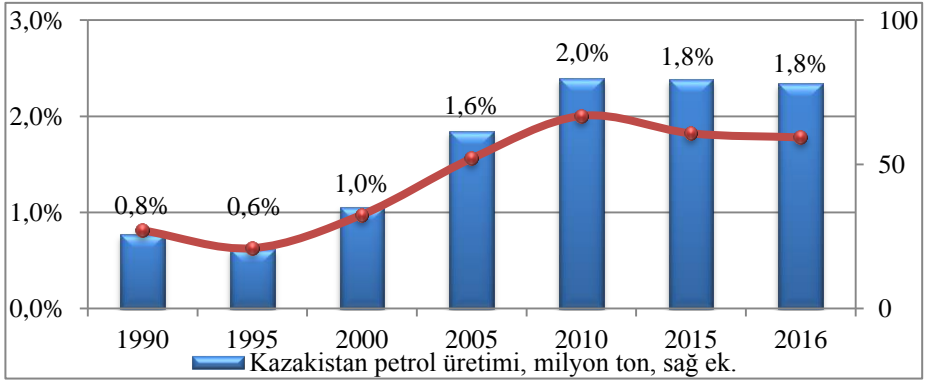
### *Kazakistan'ın Petrol Üretimi*

Kazakistan, son 10 yılda dünya petrol üretiminin % 1,8'ini gerçekleştirmekte olup, dünya petrol üretiminde 17. sırada yer almaktadır (BP 2017: 16). (Bkz. Grafik 2). Aynı zamanda Kazakistan, Rusya'dan sonra, eski Sovyetler Birliği ülkeleri arasında ikinci en büyük petrol üretimine sahip ülkedir (Bkz. Grafik 3).

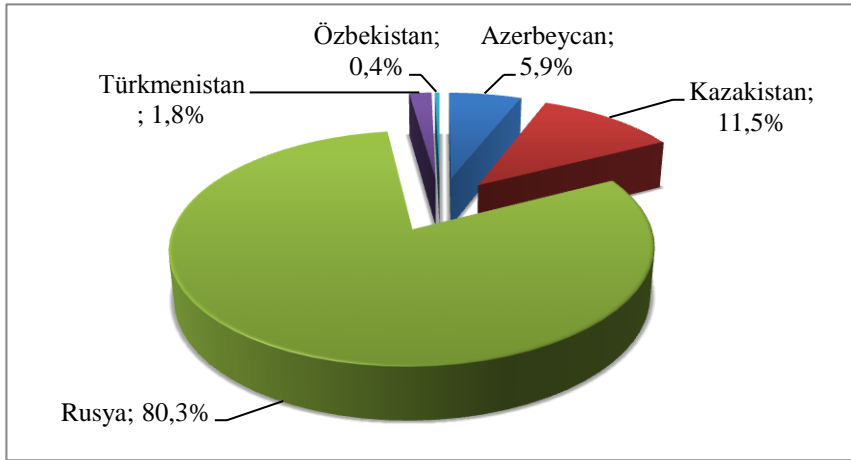
---

<sup>5</sup> Hazar Denizinde XXI yüzyılın başında, ülkenin rezervlerini iki katına çıkaran dev Kaşagan yatağı keşfedilmiştir (4,8 milyar ton petrol rezervleri vardır). Bu yatak dünyadaki en büyük yataklardan biri olma özelliğini taşımanın yanısıra (dünyada dokuzuncu), 2000 yılında bulunan en büyük keşiftir. Bu petrol yatağı hem rezervleri bakımından hem de büyüklüğü açısından kayda değer ihtişama sahiptir (75 ila 45 kilometreye kadar uzanmaktadır)

**Grafik 2.** Dünya Petrol Üretiminde Kazakistan Petrol Üretiminin Payı<sup>6</sup>



**Grafik 3.** SSCB Ülkelerinin Petrol Üretimi<sup>7</sup>

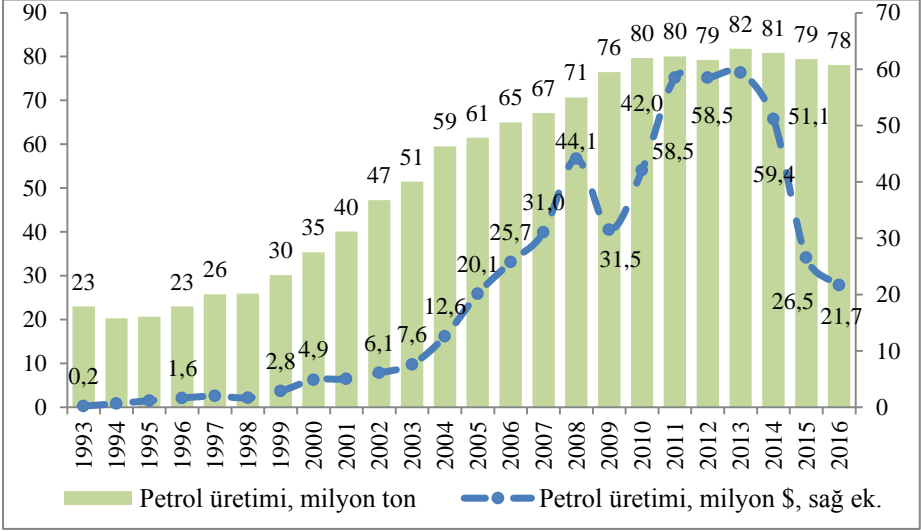


<sup>6</sup> Kazakistan İstatistik Komitesi, www.stat.gov.kz, Kaynak: BP Statistical Review of World Energy, June 2017

<sup>7</sup> BP Statistical Review of World Energy, June 2017

Kazakistan'daki petrol üretimi yıllık ortalama % 4'lük istikrarlı bir artış sonrasında, 2013'te zirve noktasına ulaşmıştır. Bununla birlikte, 2014-2016 arasında dünyada petrol fiyatlarının düşmesi sonucu Kazakistan'da da petrol üretimi azalmıştır. 2016 sonunda, üretim hacmi yılda 1 milyondan fazla düşerek 78 milyon tona (günde 1,7 milyon varil) inmiştir (Grafik 4).

**Grafik 4.** Kazakistan'daki Petrol Üretim Dinamiği<sup>8</sup>



Devlet tarafından 2017 yılı petrol üretiminin 81 milyon ton olduğu belirtilmiştir. İleride Kashagan yatağında ticari petrol üretiminin başlaması ve Tengiz ve Karachaganak yataklarının daha da geliştirilmesi sonucunda Kazakistan'ın petrol üretiminde daha önemli bir artış beklenmektedir (RFCA 2015: 3). Genişleme projelerinin tamamlanmasıyla birlikte, 2025 yılına kadar maksimum üretim seviyesinin 110 milyon tona (günlük 2 milyon varil) ulaşması öngörülmektedir (Halyk Finance 2017: 1). Bu amaç doğrultusunda Kazakistan devleti ülkedeki ham petrol çıkarma faaliyetlerinde yabancı şirketlerin etkisini azaltarak, bu sektörde yerli firmaların söz sahibi olabilmeleri yönünde yeni stratejik politikalar uygulamaktadır. Bu yöndeki

<sup>8</sup> Kazakistan İstatistik Komitesi, [www.stat.gov.kz](http://www.stat.gov.kz)

uygulamalardan en önemlisi 2002 senesinde tamamen yerli bir şirket olan “KazMunaiGaz”ın kurulması olmuştur. Şöyle ki, günümüzde petrol ve gaz endüstrisinin gelişimindeki stratejik görevlerin çözümünde başlıca rolü “KazMunaiGaz” üstlenmektedir. “KazMunaiGaz”, hidrokarbonların çıkarılması, aranması, üretimi, işlenmesi ve taşınması işlemlerini gerçekleştiren başlıca şirket olma özelliğine sahiptir. Özellikle belirtmek gerekirse, petrol üretiminin yaklaşık üçte birini, gaz üretiminin yaklaşık % 16’sını, gaz taşımacılığının yaklaşık % 95’ini, boru hattı petrol taşımacılığının % 65’ini, Aktau limanından su hattı tanker taşımacılığının % 77’sini, ülkedeki petrol arıtımının % 82’sini “KazMunaiGaz” sağlamaktadır<sup>9</sup>. Bu şirket aynı zamanda Kazakistan’ın petrol ve gaz endüstrisinde devletin çıkarlarını temsil etmektedir (Kiinov 2012: 26).

### *Petrol Arıtımı*

Ülkenin petrol arıtma endüstrisi petrol çıkarma sanayisine göre daha az gelişmiş bir sektördür. Kazakistan’daki petrol rafinerilerinde teknik ekipmanın fiziksel olarak eskimesinden ve mevcut ekipmanın modern teknolojiye yenik düşmesinden dolayı, son yıllarda petrol ürünlerinin üretiminde ve kalitesinde bir düşüş olmuştur. Tesislerin tam kapasite ile çalışmaması ticari petrol ürünlerinin (benzin, gazyağı, dizel) üretimindeki azalışın temel nedenlerinden biri olmuştur (Egorov 2003: 239). Bu durumu değiştirme amacıyla ülkedeki petrol rafinelerinin yenileme projeleri gerçekleştirilmektedir. Bunun yanı sıra ham petrol yataklarına daha yakın bir mesafede petrol ve gaz ürünlerinin işlenmesi için ülkenin dördüncü büyük rafinerisinin kurulması amacıyla (Atrau şehrinde) projeler hazırlanmaktadır. Ülkedeki petrol işleme endüstrisi Atyrau, Pavlodar ve Shymkent şehirlerinde üç büyük rafineriler ile gerçekleştirilmektedir (Bkz. Tablo 2).

---

<sup>9</sup> Kazmunaigaz şirketi hakkında bilgilere

[http://www.kmg.kz/rus/kompaniya/obshaya\\_informaciya/](http://www.kmg.kz/rus/kompaniya/obshaya_informaciya/) kendi web-sitesinden bakabilirsiniz.

**Tablo 2.** Kazakistan Petrol Rafinerilerinin Kapasite Kullanım Oranları<sup>10</sup>

| Rafineri yeri                 | İnşaat yılı | Şirketlerin üretime katılım payları                | İşleme kapasitesi, mln ton / yıl | 1999 işlenmiş hammaddeler, mln ton/ yıl | Kapasite kullanım oranları, % | 2000 işlenmiş hammaddeler, mln ton/ yıl | Kapasite kullanım oranları, % | 2016 işlenmiş hammaddeler, mln ton/ yıl | Kapasite kullanım oranları, % |
|-------------------------------|-------------|--|----------------------------------|---|-------------------------------|---|-------------------------------|---|-------------------------------|
| Atyrau Petrol Rafinerisi      | 1945        | Ulusal şirket "KazMuna yGas" (99.53%)              | 5                                | 1,88                                    | 38                            | 2,19                                    | 44                            | 4,8                                     | 96                            |
| Pavlodar Petrokimya Fabrikası | 1978        | Ulusal şirket "KazMuna yGas"                       | 7,5                              | 0,68                                    | 9                             | 1,13                                    | 15                            | 4,5                                     | 60                            |
| Shymkent Petrol Rafinerisi    | 1985        | Ulusal şirket "KazMuna yGas" ın CNPC (Çin şirketi) | 7                                | 3,38                                    | 48                            | 3,05                                    | 44                            | 4,5                                     | 64                            |
| <b>Toplam</b>                 |             |  | <b>19,5</b>                      | <b>5,94</b>                             | <b>30,5</b>                   | <b>6,37</b>                             | <b>32,7</b>                   | <b>13,8</b>                             | <b>70,8</b>                   |

<sup>10</sup> Egorov vd. 2003: 239.

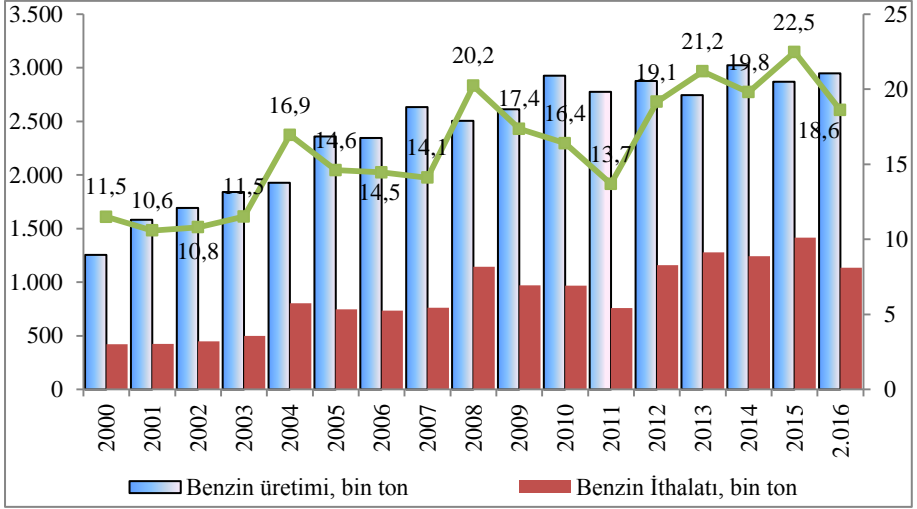
Rafinerilerin eski altyapısı ve Sovyet döneminde kurulmuş olan petrol sanayisinin yapısı nedeni ile üretilen miktar ülkenin petrol ürünlerine olan ihtiyaçlarını karşılamamaktadır. Şöyle ki, Sovyet döneminde Kazakistan topraklarında kurulmuş olan petrol rafinerileri Kazakistan petrol yataklarından daha çok sınır devletlere daha yakın mesafede yerleştirilmiştir ki, bu da bağımsızlık sonrası ham petrolün bu rafinerilere taşınmasında önemli ölçüde sorunlar doğurmaktadır. Böylece Kazakistan’da çıkarılan ham petrol yurt dışına ihraç edilirken, bir diğer taraftan da ham petrol işleme rafinerilerinin konumundan dolayı daha yakın olan Rusya’dan alınan ham petrol bu rafinerilerde işlenerek ülkenin benzin ihtiyacı giderilmeye çalışılmaktadır. Bundan dolayı iç piyasadaki talebin bir kısmı ithalat ile telafi edilmektedir (Bkz. Grafik 5, Grafik 6). Ortalama olarak, ülkede tüketilen benzinin üçte biri Rusya’dan ithal edilmektedir (Jukov 2015). Ülkedeki yurtiçi petrol tüketimi ortalama 20-25 milyon ton civarındadır (“Нефть и Газовая Промышленность” (Petrol ve Gaz Sanayi)<sup>11</sup>.

Kazakistan’daki petrol arıtma sanayisinde karşımıza çıkan bir diğer sorun da, ham petrol çıkarma sanayisinin çoğunlukla yabancı menşeli şirketlerin kontrolünde bulunmasıdır ki bu da aynı zamanda ülkede çıkarılan ham petrolün yerli piyasaya daha uygun fiyatlarla satılıp bu da ülke içerisinde işlenmesine karşın dünya pazarına daha yüksek fiyatlarla satılması ile sonuçlanmaktadır. Çünkü bu da petrol çıkaran yabancı şirketler açısından dış pazara dünya petrol fiyatları ile satılan ham petrol daha çok gelir getirdiğinden, petrolün dışarıya satılması tercih edilmektedir (Safinov vd. 2017: 117). Kazakistan devleti ise bu durumu önlemek ve ülke topraklarından elde edilen ham petrolün Kazakistan’daki rafinerilere satılmasını sağlamak amacı ile ihracattan alınan vergileri arttırarak veya bazı dönemlerde ülkede üretilen benzinin ihracatına tamamen yasak koyarak tedbirler almaya çalışsa da, bu önlemler caydırıcı olmamış ve beklenen sonuçlara ulaşamamıştır.

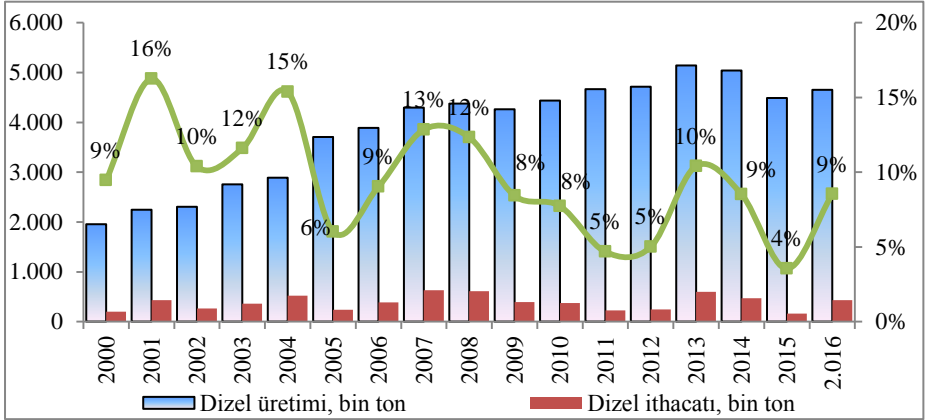
---

<sup>11</sup> <http://ibrain.kz/ekonomika-kazahstana/neftyanaya-i-gazovaya-promyshlennost>  
[Erişim: 05.12.2017]

**Grafik 5. Benzin Tüketimindeki İthalat Payı<sup>12</sup>**



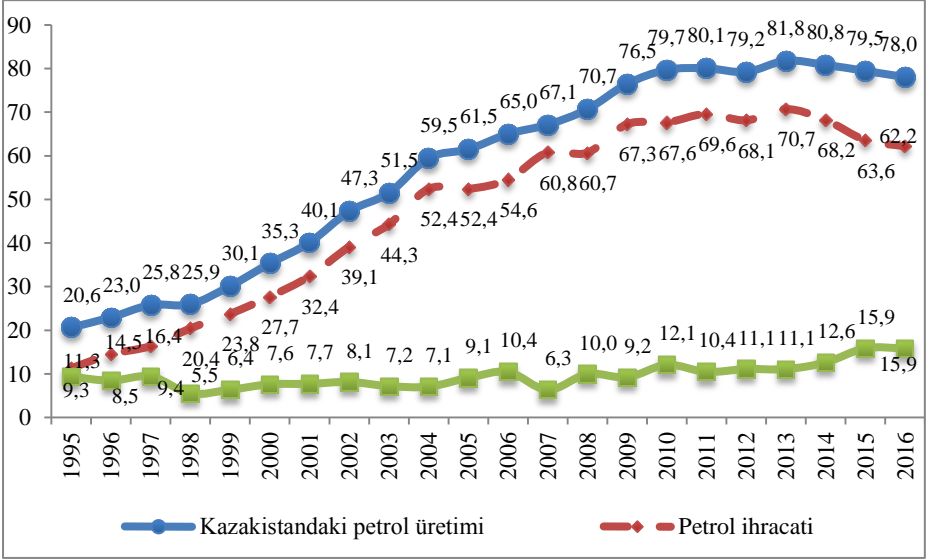
**Grafik 6. Dizel Tüketimindeki İthalat Payı<sup>13</sup>**



**Grafik 7. Petrol Üretimi ve İhracatının Dinamiği, milyon ton<sup>14</sup>**

<sup>12</sup> Kazakistan İstatistik Komitesi, [www.stat.gov.kz](http://www.stat.gov.kz)

<sup>13</sup> Kazakistan İstatistik Komitesi, [www.stat.gov.kz](http://www.stat.gov.kz)



### Kazakistan'ın Petrol İhracatı

Son yıllarda hidrokarbon hammaddelerinin yükselen fiyatlarının yanı sıra ülkedeki gelişmiş nakliye fırsatları, petrol ve doğal gaz üretimini artırarak ihracat miktarlarının artmasına da neden olmuştur. Örneğin, Grafik 7'de görüldüğü gibi 1995'te petrol ihracatı 11,3 milyon ton iken 2016'ta 62,2 milyon tona kadar artmıştır. Bunun yanı sıra 1995 yılından 2016 yılına kadar olan sürede ülkedeki petrol ihracatının petrol üretimindeki payı % 55'den % 80'e yükselmiştir (Bkz. Grafik 7). Sonuç olarak yaklaşık son 10 senede Kazakistan petrol ihracatını neredeyse 10 katına çıkarmıştır.

Dünya petrol fiyatlarının 90'lardan bu yana yükselen bir eğimde seyretmesiyle beraber ülkenin petrol ihracatından elde ettiği gelirin artışı ihraç edilen petrol miktarının artışından daha yüksektir. Örneğin, 1995'te petrol ihracatından 0,8 milyar dolar gelir elde edilirken, 2013'te 57,2 milyar dolar ihracat geliri ile 71 kat fazlasına ulaşılmıştır. Bununla birlikte, 2014-2016

<sup>14</sup> Kaynak: Kazakistan İstatistik Komitesi, [www.stat.gov.kz](http://www.stat.gov.kz)

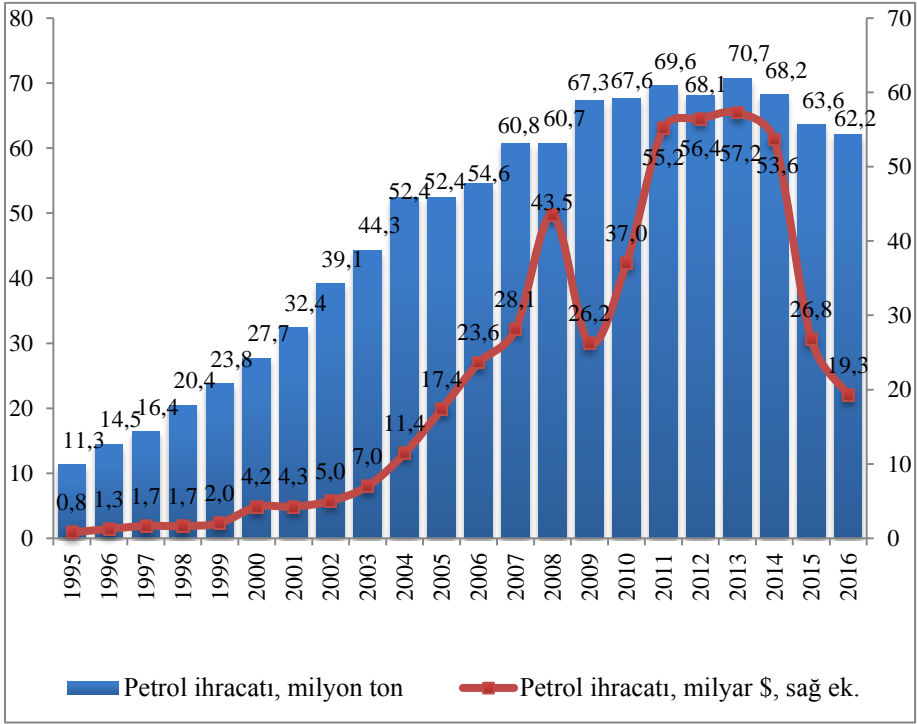


arası dünya petrol piyasasındaki fiyatların düşmesine bağlı olarak, Kazakistan petrol ihracatının hem fiziksel hacminde (2014 yılında % 4, 2015'te % 7 ve 2016'da % 2 oranında bir düşüş) hem de değeri açısından (2014'te % 6,3, 2015'te % 50,1 ve 2016'da % 27,9 oranında) azalma yaşanmıştır (Bkz. Grafik 8). Değer açısından % 50 varan petrol ihracatındaki düşüşün diğer bir sebebi de Kazakistan'daki bu dönemde ulusal para biriminin devalüasyonu ile ilgilidir. 2014 - 2016 yıllar arasında ülkede 2 kere devalüasyon yaşanmıştır. Ulusal para birimi - tenge, dolara karşı 152,1'den 342,2 seviyesine kadar değeri kaybetmiş ve böylece 3 sene içinde Kazakistan tengesi yaklaşık % 220 oranla düşüş göstermiştir<sup>15</sup>.

---

<sup>15</sup> Kazakistan Cumhuriyetinin Merkez Bankası, <http://www.nationalbank.kz>, [Erişim: 07.12.2017].

**Grafik 8. Kazakistan Petrol İhracatının Dinamiği<sup>16</sup>**



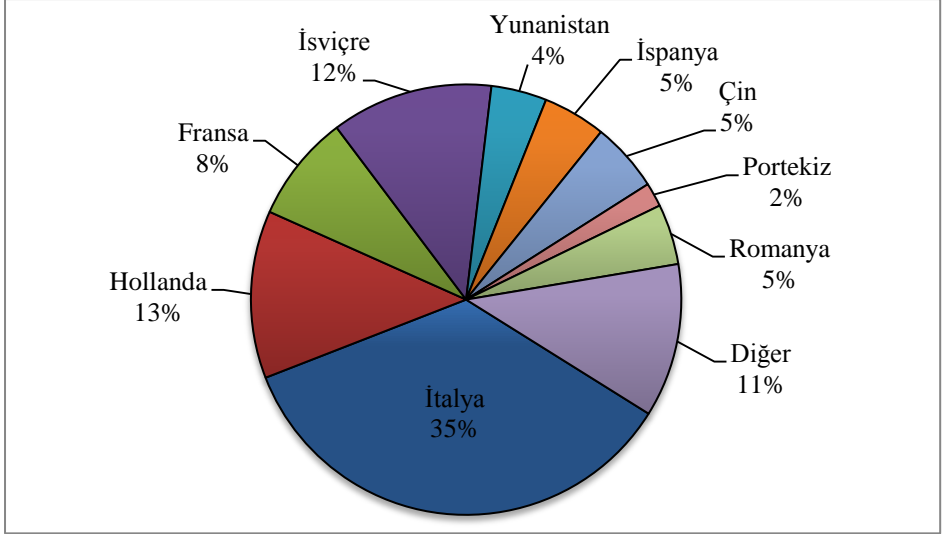
Kazakistan'da üretilen petrolün yaklaşık % 80'i her yıl ihraç edilmektedir. Geri kalan kısım rafinerilerde işlemler yapılarak iç piyasada satılmaktadır. Petrolün ihracat payının yüksek olmasının sebebi ülkede petrol işletme sektörünün geride kalması ve iç pazarda petrol satışlarının daha düşük fiyatlarla gerçekleştirilmesidir.

Petrol ihracatının coğrafi yapısı çok çeşitlidir. 2016 sonunda 35 ülkeye petrol tedariki yapılmıştır. Bununla birlikte, yerli petrolün ana ithalatçıları İtalya, Hollanda, Fransa, İsviçre'dir ki, bu ülkeler tedarikçilerin yaklaşık % 70'ini oluşturmaktadır. Petrol ihracatın ağırlıklı Avrupa ülkelerine yapılması petrolün daha çok Kazakistan'ın Batı bölgesinde bulunması ve dolayısıyla boru

<sup>16</sup> Kazakistan İstatistik Komitesi, [www.stat.gov.kz](http://www.stat.gov.kz)

hatlarının batı ülkelerine yönelik olmasıdır. Doğu ülkelere ilk petrol boru hattı 2008'de inşa edilmiş ve ileride bu yönde petrol ihracatın artması beklenmektedir.

**Grafik 9.** Kazakistan Petrol İhracatının Coğrafi Yapısı (2016)<sup>17</sup>



### *Petrol Taşımacılığı*

Kazakistan'da petrol taşımacılığı boru hattı, demiryolu hatları ve deniz yolu taşımacılığı olmak üzere üç şekilde gerçekleştirilmektedir. Ülkedeki hidrokarbonların başlıca ihracat rotaları şöyledir:

- CPC (Hazar Deniz Boru Hattı Konsorsiyumu)
- Uzen-Atyrau-Samara
- Kenkiyak-Kumkol-Atasu-Alashankou
- Aktau Limanı

<sup>17</sup> Kazakistan İstatistik Komitesi, [www.stat.gov.kz](http://www.stat.gov.kz)

Resim 2. Orta Asya Petrol Boru Hattı Sisteminin Haritası<sup>18</sup>



1. CPC (Hazar Deniz Boru Hattı Konsorsiyumu) (Rusya üzerinden dünya pazarlarına)

Rusya, Kazakistan ve dünyanın önde gelen madencilik şirketlerinin katılımıyla oluşan dünyanın en büyük uluslararası petrol taşımacılığı projelerinden biridir. Uzunluğu 1500 km'den fazla olan boru hattıyla, Kazakistan ve Rusya'dan çıkan petrolü Novorossiysk kentine taşır ve buradan da dünya pazarlarına ulaştırmaktadır. 2016 yılında, bu boru hattıyla 44 milyon ton petrol gönderilmiştir (tarihsel olarak rekor düzeydeydi). Bu sene 65,7 milyon ton petrol taşınacağı tahmin edilmektedir ve bunun 54,7 milyon tonunu Kazakistan petrolü, 11 milyon tonunu Rusya petrolü oluşturmaktadır (Halyk Finance 2017). Kashagan yatağından bu boru hattı sistemine 10,4 milyon ton pompaj yapılması planlanmaktadır.

<sup>18</sup> Kazakova: 2015

## 2. Uzen-Atyrau-Samara (Rusya üzerinden Kara Deniz ve Baltık Denizi limanlarına)

Uzen-Atyrau-Samara petrol boru hattı, Rusya topraklarından Karadeniz ve Baltık Denizleri limanlarına kadar ulaşımı sağlamaktadır. Uzunluğu 1,380 km'dir ve bunun 1,232 km'si Kazakistan'dan geçmektedir. Boru hattı üzerinden maksimum 30 milyon ton petrol pompalanabilir ve 2016 yılında taşınan petrolün miktarı 15 milyon tona (bir önceki yıla göre - % 4,5 azalmıştır) ulaşmıştır ("На перепутье экспортных маршрутов казахстанской нефти")<sup>19</sup>.

## 3. Kenkiyak-Kumkol-Atasu - Alashankou (Çin üzeri)

İhracat akışlarını çeşitlendirmek ve petrolün ülkenin doğusuna yönlendirilmesi için Kazakistan-Çin petrol boru hattı projesi geliştirilmiştir. Projenin geliştirilmesi ve uygulanması ile ortak Kazak-Çin şirketi ilgilenecektir. Kenkiyak-Kumkol-Atasu-Alashankou petrol hattının maksimum taşıma kapasitesi yılda 30 milyon ton petroldür. 2016'da ülkedeki toplam petrol üretimindeki düşüşten dolayı Kenkiyak-Kumkol-Atasu-Alashankou petrol hattı aracılığıyla petrol taşıma hacmi önceki seneye göre % 11 oranında düşerek 14 milyon ton olarak gerçekleşmiştir (KazTransOil2017).

## 4. Aktau Limanı (Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye vasıtasıyla Akdeniz'e erişimi olan Hazar hattı)

Tengiz ve Kashagan bölgelerindeki petrol üretiminde beklenen büyümeyi göz önüne alarak ve CPC, Atyrau-Samara ve Atasu boru hatlarının kapasiteleri ülkenin ihracat potansiyelini desteklemeyeceği düşünüldüğünden, 2007 yılında Kazakistan-Hazar Boru Hattı Sisteminin (KCTS) kurulması için bir plan geliştirilmiştir. Plana göre, Aktau-Bakü ve Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hatları vasıtasıyla Kazakistan petrolü Akdeniz sahiline ulaşarak, daha sonra dış pazarlara ihraç edilecektir. 2017'nin ilk 4 ayında Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı ile 90 bin ton Kazakistan petrolü ihraç edilmiştir (Elemesov 2017).

---

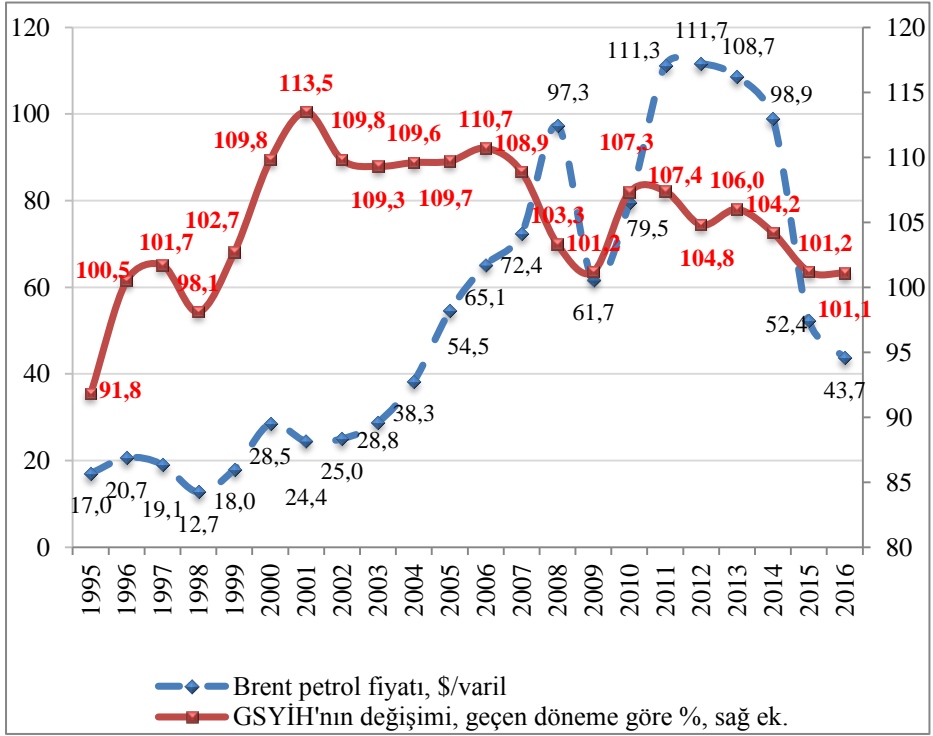
<sup>19</sup> <https://informburo.kz/mneniya/sergey-smirnov/na-perepute-eksportnyh-marshrutov-kazahstanskoy-nefti.html> [Erişim: 20.12.2017].

## **Kazakistan Ekonomisinde Petrolün Rolü ve Ülkenin Dünya Petrol Piyasasındaki Yeri**

Devletin ekonomiyi çeşitlendirmeye ve modernleştirmeye yönelik çabalarına rağmen, petrol ve gaz sektörü Kazakistan'ın ekonomik ve endüstriyel gelişiminin temelini oluşturmaya devam etmektedir. Dolayısıyla, petrol piyasasındaki değişimler, özellikle petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar, ülkenin ekonomik gelişimini büyük ölçüde etkilemektedir (Bkz. Grafik 10).

Böylece, son dönemlerde dünya petrol fiyatlarındaki düşüş (2014'te 98 dolardan, 2015'te 53 dolara ve 2016'da 44 dolara), ekonomik büyümenin 2014'de % 4,1'e, 2015'te % 1,2'ye, 2016'da ise % 1,1'e kadar yavaşlamasına sebep olmuştur (Bkz. Grafik 10).

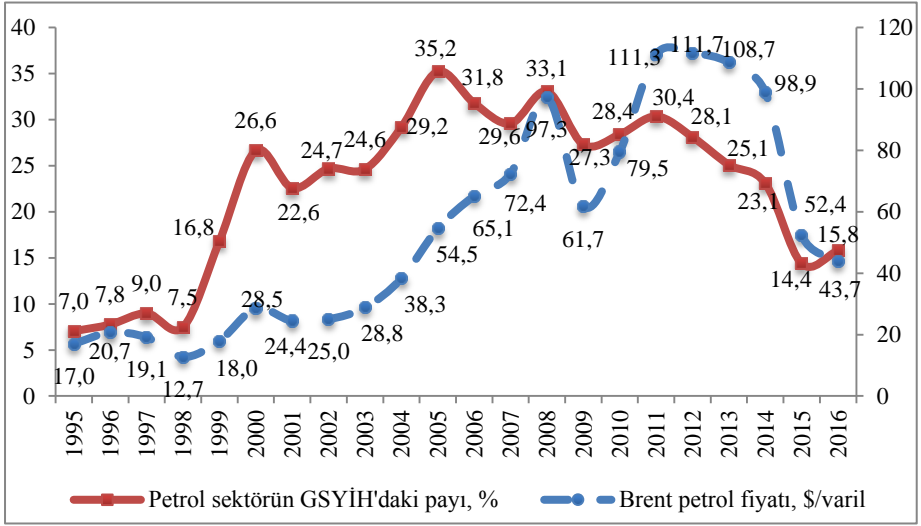
**Grafik 10.** Kazakistan'ın GSYH'sinin Gelişimi ve Dünya Petrol Fiyatlarının Dinamiği<sup>20</sup>



Petrolün GSYH içindeki payı da bağımsızlık elde ettikten sonra sürekli yükselmiştir ve 2000'li yıllarda % 35'e varmıştır. Fakat petrol üretiminin GSYH içindeki payı, dünya petrol fiyatlarındaki düşüşe bağlı olarak son yıllarda istikrarlı bir şekilde azalmıştır. Böylece 2016 yılının sonunda petrolün ülkenin GSYH'si içindeki payı bir önceki yıla göre % 1,4 oranında hafif bir artışla % 15,8 olarak gerçekleşmiştir (Bkz. Grafik 11).

<sup>20</sup> Kazakistan İstatistik Komitesi, [www.stat.gov.kz](http://www.stat.gov.kz)

**Grafik 11.** Petrol Sektörünün Kazakistan'ın GSYH'si İçindeki Payı ve Brent Petrol Fiyatı<sup>21</sup>



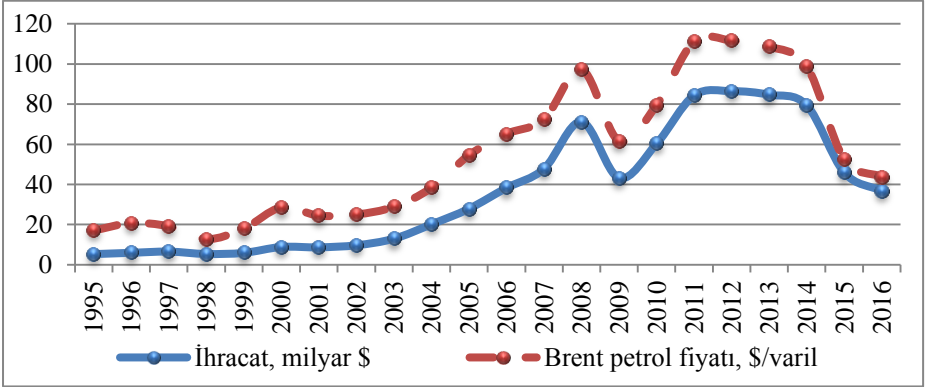
Kazakistan ekonomisi için petrol can simidi görevini görmektedir. Yukarıda belirtilen veriler doğrultusunda petrolün ülkenin tüm ekonomik sektörleri üzerinde etkili olduğu gözlemlenmektedir. Şöyle ki, petrol aynı zamanda diğer sektörlerin finansman kaynaklarının çoğunu karşılamaktadır. Bundan dolayı petrol sektörüne olan yatırımlar ve gelirler, ülkenin petrol dışı sektörünün oluşumuna ve geliştirilmesine katkıda bulunmaktadır. Fakat belirtilmesi gereken bir diğer konu da petrol sektörüne yapılan yatırımlardan elde edilen kâr oranının diğer sektörlerle göre daha fazla olması yatırımcıların petrol sektörüne ağırlık vermelerine ve böylece ülkedeki yatırımlar arasında dengesizlik oluşmasına neden olmaktadır. Böylece petrol sektörüne yapılan yatırımlar diğer sektörleri gölgede bırakarak gelişmeleri açısından dezavantajlar oluşturmaktadır. Kısaca belirtecek olursak petrol sektörü ülke ekonomisi açısından çok önem arz etmenin yanı sıra diğer sektörleri, hem elde edilen petrol gelirleri ile desteklerken, bir taraftan da bu sektörlerin önüne geçmektedir.

<sup>21</sup> Kazakistan İstatistik Komitesi, [www.stat.gov.kz](http://www.stat.gov.kz)



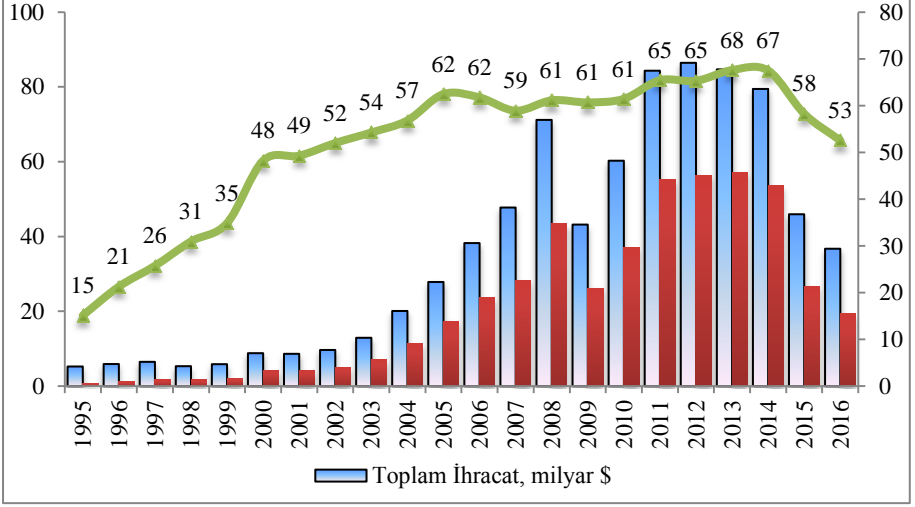
Aşağıdaki grafikte Kazakistan'ın ihracat gelirleri ile Brent petrolün fiyatı arasındaki ilişki görülmektedir. Görüldüğü üzere dünya petrol fiyatlarındaki dalgalanmalar ülkenin genel ihracatını da etkilemektedir. Grafikte gösterildiği gibi toplam ihracatın dinamiği petrol fiyatlarının trendini izlemektedir (Bkz. Grafik 12). Bunun başlıca sebeplerinden biri de petrol ihracatından elde edilen döviz kazancının toplam ihracat hacmindeki payının yüksek olmasıdır. Son 3 yıldır petrolden gelen gelir düşüş eğiliminde olsa da, (2015'te % 58 iken, 2016'da % 53 olmuştur) yine de petrol ihracatının toplam ihracattaki payı yüksektir (Bkz. Grafik 13). Ama şunu da belirtmek gerekir ki, dünya piyasasında petrolün fiyatı arttıkça ülkeden elde edilen ham petrolün ihraç edilmesini daha fazla teşvik etmekte, bu da ülkedeki petrol arıtma sektörünü olumsuz etkilemektedir.

**Grafik 12.** Kazakistan'ın İhracatı ve Brent Petrolün Fiyatının Dinamiği<sup>22</sup>



<sup>22</sup> Kazakistan İstatistik Komitesi, [www.stat.gov.kz](http://www.stat.gov.kz); BP 2017

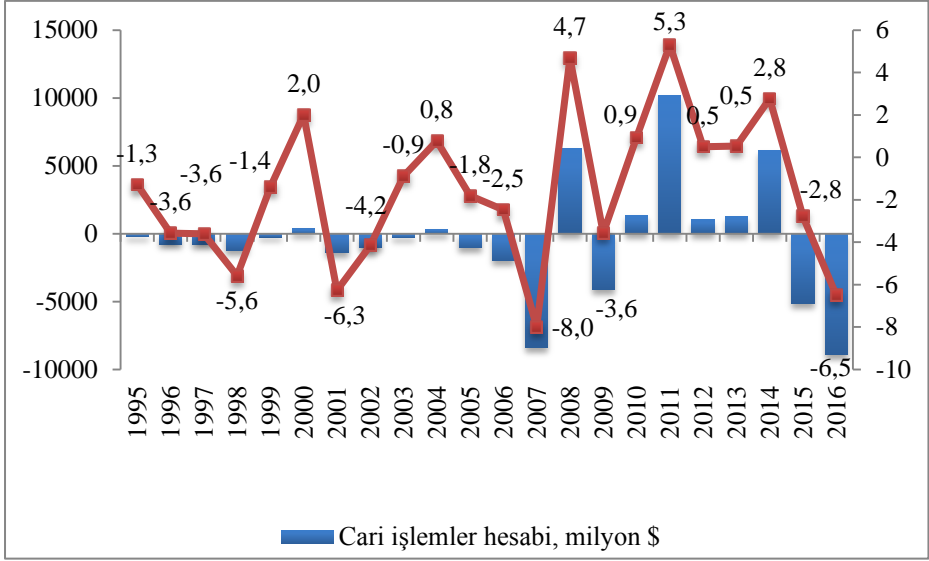
**Grafik 13. Petrol İhracatının Toplam İhracattaki Payı<sup>23</sup>**



Döviz kazancındaki düşüş dış ticaret dengesi üzerinde olumsuz bir etkiye sahiptir. 2014 yılından bu yana net ihracattaki azalışın bir sonucu olarak, 2014 yılında % 2,8 fazla veren cari işlemler hesabı, 2016'da % 6,5 açık vererek tarihi bir rekor kırmıştır (Bkz. Grafik 14).

<sup>23</sup> Kazakistan İstatistik Komitesi, [www.stat.gov.kz](http://www.stat.gov.kz)

**Grafik 14. Cari İşlemler Dinamiği<sup>24</sup>**

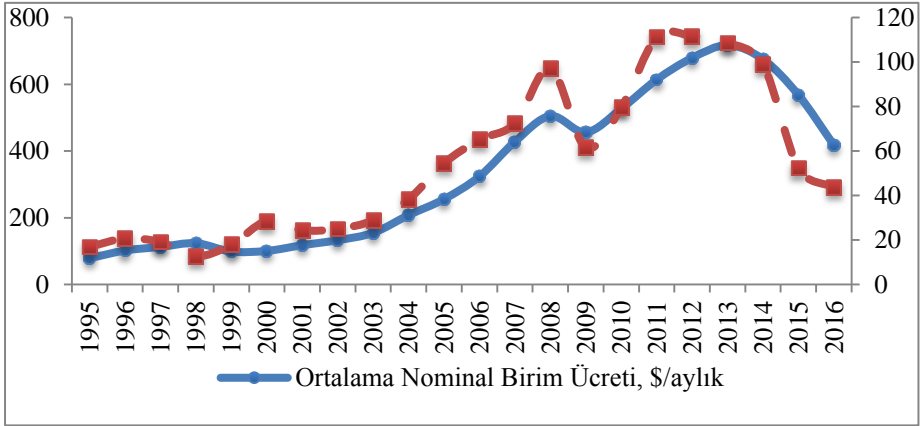


Kazakistan Merkez Bankası, dünya emtia piyasalarındaki olumlu fiyat gelişmeleri ve ekonominin yeni para ve kredi politikalarına adapte olması ile birlikte cari işlemler açığının istikrarlı bir şekilde azalmasını öngörmektedir (“Основные риски платежного баланса уже реализовались” (Ödemeler dengesinin ana riskleri artık gerçekleşmiştir) 2017).

Petrol fiyatları ile Kazakistan’da ücretlerin seyri arasında da yakın bir ilişki vardır. Bu durum aşağıdaki grafikten izlenebilmektedir. (Bkz. Grafik 15).

<sup>24</sup> Kazakistan İstatistik Komitesi, [www.stat.gov.kz](http://www.stat.gov.kz)

**Grafik 15.** Petrol Fiyatları İle Ücret Dinamikleri<sup>25</sup>



Dolayısıyla, petrol fiyatlarındaki değişimlerin ülkenin bütçesini, GSYH dinamiklerini, ihracat gelirini, ücretleri ve bunun yanı sıra petrol dışı sektörleri önemli ölçüde etkilediği görülmektedir.

### Sonuç

Bu çalışmada, Kazakistan ekonomisinin dünya petrol fiyatlarındaki dalgalanmalara duyarlılığı ortaya konulmuştur. Hammadde ihracatçısı bir ülke yapısından yenilikçi ekonomik kalkınma modeline geçiş yapmadan önce, çeşitlendirme ve modernleşmenin tedbirlerin acil bir şekilde alınması gerekmektedir. Aksi takdirde ülke ekonomisinin yalnızca hammadde ihracatına bağlı olarak kalkınması imkânsızdır.

Kazakistan ekonomisinin hammadde ihracatçısı yapısı ve dış piyasadaki değişimlere karşı duyarlılığı Kazakistan'ın ulusal para birimi olan Tenge'yi daha zayıf bir konuma düşürmektedir. Tenge'yi destekleyen başlıca faktör, dış pazarların konjonktürüne bağlı olan, ihracattan gelen döviz kazançlarının girişidir. Bu nedenle, uzun vadede tenge, riskli bir tasarruf aracı durumundadır.

<sup>25</sup> Kazakistan İstatistik Komitesi, [www.stat.gov.kz](http://www.stat.gov.kz)

Kazakistan'ın ekonomisi gibi, yerli büyük sanayi kuruluşları da emtia fiyatlarındaki ve döviz kurlarındaki dalgalanmalardan önemli ölçüde etkilenmektedirler. Fakat bu riskler şirketler içinde etkili bir şekilde ölçülmemekte ve yönetilmemektedir. Kazak ekonomisinin spesifik yapısı ve dış pazarlardaki dalgalanmalara karşı savunmasızlığını gidermek için, bankacılık sektörü içindeki denetim ve gözetim sistemine benzer bir yapı oluşturulmalı ve finansal olmayan büyük şirketlerde de risk yönetimini kontrol altında tutabilmek için gözetim sisteminin uygulanması gerekmektedir.

Kazakistan bütçesinin gelirleri ve GSYH'si dünya piyasalarındaki emtia fiyatlarındaki dalgalanmalara önemli ölçüde bağımlı olduğundan, dünya ekonomisinin gelişimini ve dış ekonomik çevrenin dinamiklerini dikkatli bir şekilde analiz etmek ve izlemek gerekmektedir. Bunun yanı sıra istikrar fonları oluşturulurken, Kazakistan mali kamu yönetimi düzeyinde, bir risk koruma sisteminin düzenlenmesi zaruridir.

Günümüzde petrol fiyatlarının artması ve ülkeye getirdiği kâr oranına bakıldığında avantajlı bir durum gözlemlense de, unutmamak gerekir ki, bu sektör çok değişken yapıya sahiptir. Aynı zamanda artan petrol fiyatları gelecekte petrol ürünlerine alternatif olarak tüketilecek malların piyasaya çıkacağına bir göstergesidir. Ayrıca petrol fiyatlarını belirleyen askeri, iklimsel, politik faktörler sıklıkla değişebileceğinden uzun vadede bu sektörün sabit bir şekilde devam edeceğini öngöremeyiz. Bu yüzden de Kazakistan devleti hem petrole alternatif olabilecek diğer sektörleri geliştirerek ekonomisini çeşitlendirmeli, hem de petrol sanayisi için daha optimal bir politika uygulamalıdır. Ama Kazakistan'da günümüzde de daha önceden olduğu gibi çıkarılan petrolün büyük çoğunluğu ham şekilde ihraç edilmektedir. Bu sebeptendir ki, ülkedeki petrol rafinerilerinin modernleşmesi ve petrokimya sanayisinin gelişimi ileriki dönemlere ertelenmektedir.

Özellikle, ülkede petrol, gaz arıtma ve petrokimya sektörlerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Çünkü petrol ve gaz bazlı üretilen ürünlerin (hidrokarbon ürünleri) hem Kazakistan hem de dünya piyasasında giderek artan talebi mevcut olup, aynı zamanda bu ürünler ihracat getirisi olarak da çok kârlı bir ihracat kalemini temsil etmektedirler. Yani petrol ve gaz kaynaklarının geleceğe dönük işletilmesinin arttırılması, ülke içinde ve

dışındaki petrol ürünlerine olan ihtiyaçların karşılanması petrol ve gaz sanayisini geliştirmenin en etkili yoludur.

Hazar bölgesinde petrol ve doğal gaz üretiminin her geçen yıl giderek artış göstermesi gelecekte bu bölgede petrol arıtma ve petrokimya sanayilerinin oluşumu için uygun bir zemin oluşturmaktadır ve bu bölgede üretilecek petrol ürünleri hem yurtiçi hem de yurtdışı ihtiyaçları karşılayacak kapasiteye sahip olacaktır. Ayrıca petrokimya sanayisi için gerekli olan tüm teknolojilerin günümüzde yeterince arz edilmesi ve dünya piyasasındaki bu ürünlere olan net talep bu sektörün gelişimini kolaylaştıran başlıca sebeplerdendir. Dünya piyasasına bakıldığında petrokimyasal ürünlerden polietilen, polipropilen, stiren ve polistiren, etilen glikol, benzol ve metanol gibi temel petrokimyasal ürünlerin yüksek oranda talep edildiği görülmektedir. Fakat şu anda Kazakistan'da bu ürünlerin üretimini sağlayacak üretim sektörü mevcut değildir.

Kazakistan'da petrokimya sanayisinin gelişimini yavaşlatan en başlıca sebepler hidrokarbon ürünlerin üretimi için yeterli üretim kapasitesinin olmaması, mevcut teknolojilerin çağdışı kalması ve ham petrol taşımada kullanılan boru sistemlerinin yetersiz olmasıdır. Ama bölgenin sahip olduğu kaynaklara bakacak olursak günümüzde yerli rafinerilerde üretilen benzinin ülke ihtiyacının sadece % 70'ini, jet yakıtının % 20'sini, dizelin % 85'ini, makina yağının % 50'sini karşılamakta olduğunu görebiliriz. (Egorov 2016: 79)

Petrol ve gaz hammaddelerini kullanabilen kapsamlı bir petrokimya sanayisi için önerilen projeler aşağıda yer almaktadır:

1. Yağ oranları yüksek olan ham petrolün Uzen, Jetıbay ve diğer yataklardan temin edildiği için Aktau şehrinde petrol rafinerisi kurulmalıdır. Çünkü Kazakistan petrolden elde edilen yağ ihtiyacının tamamını ithal etmektedir. Bu proje aynı zamanda yeni üretim çeşitlerinin temelini oluşturacaktır.

2. Kazakistan'ın Çimkent ve Pavladar şehirlerinde bulunan petrol rafinerilerinde yenileme ve üretilen ürünlerin kalitesinin yükseltilmesi çalışmaları devam etmektedir. Fakat Çimkent bölgesi aynı zamanda bahsi geçen güney coğrafya pamuk üretimi açısından da verimli bir araziye sahip

olduğundan tekstil sektörü için gerekli malzemelerin (sentetik elyaf, kumaş, iplik ) üretimi sağlanabilir. Yani bölgede bulunan Çimkent rafinerisinden elde edilen ham petrolden sadece benzin değil tekstil için gerekli diğer malzemelerin üretimi de yapılabilir. Böylece bölgede tekstil sektörünün de gelişimine katkı sağlanabilir.

3. Ülkede bulunan Kaşagan yatağından çıkan ham petrolün işlenebilmesi için bölgeye en yakın şehir olan Karabatanda petrol rafinerisinin kurulması önem arz etmektedir.

Kazakistan'da şuanda petrol ve gaz sektörlerinde kullanılan mevcut teknolojinin yenilenmesi ve petrokimya ürünlerinin üretilmesi için yeni tesislerin kurulması bu sektörlerde verimliliği arttıracaktır. Öncelikle daha fazla ve katma değeri daha yüksek olan ürünler elde edilecek, bunun yanı sıra Kazakistan ekonomisinin dünya petrol ve gaz fiyatlarına olan bağımlılığını azaltarak, üretilen ürünler sayesinde hem Kazakistan'ın hem de Orta Asya'nın petrokimya ürünlerine olan ihtiyaçları karşılanacaktır.

Yukarıda da belirttiğimiz üzere Kazakistan elde ettiği gelirlerin büyük kısmını petrolden sağlamakta ve aynı anda ülkeye fazla miktarda döviz girişi gerçekleştirmektedir. Ülkeye giren dövizin ülke ekonomisi üzerindeki olumsuz etkilerini (ulusal paranın aşırı değerlenmesi ve dolayısıyla ihracatçı sektörlerin durumunu olumsuz etkilemesi) önlemek amacıyla 2000 senesinde Norveç devlet fonu örnek alınarak bir Ulusal Fon kurulmuştur. Bu fonun kurulmasındaki bir diğer amaç da devlet gelirlerinin bir kısmını gelecek nesiller için hazine niteliğinde biriktirmektir. Fakat Kazakistan'ın ekonomik yapısı (planlama sisteminden piyasa sistemine geçişinde yaşanan sorunlar, yenilenmesi gereken teknolojiler vs.) bu fonun kurulduğu amaç doğrultusunda kullanılmasına olanak vermemiş ve fonda birikmesi beklenen gelirler devlet tarafından kullanılmıştır. Ülke açısından yapılması gereken bir diğer önemli konu da bu fonun amaçlandığı gibi çalışabilmesi için yeni stratejik politikaların geliştirilmesidir.

## Кайнактар

Algahtani, Goblan J. (2016). “The Effect of Oil Price Shocks on Economic Activity in Saudi Arabia: Econometric Approach”. *International Journal of Business and Management*, C. 11, S. 8, s. 124-133.

Ayadi, O. Felix (2005). “Oil Price Fluctuations and the Nigerian Economy”. *Opec Review*, C. 29, S. 3, s.199-217.

Babak, Vladimir (2006). “Нефтегазовый Сектор Казахстана” (Kazakistan’ın Petrol ve Gaz Sektörü). *Orta Asya ve Kafkaz*, C. 4, S. 46, s. 50-66.

Barsky, Robert ve Kilian, Lutz (2004). “Oil and the Macroeconomy since the 1970s.”. *Journal of Economic Perspectives*, C. 18, s. 115-134.

Badykov, Najia (2015). “A New Era for Caspian Oil and Gas”. *Center for Strategic & International Studies*

<https://www.csis.org/analysis/new-era-caspian-oiland-gas> [Erişim: 10.12.2017].

Blanchard, Olivier J. ve Jordi Gali (2007). “The Macroeconomic Effects of Oil Shocks: Why Are The 2000s So Different From The 1970s?”. *NBER Working Paper*, No. 13368.

BP. (2017). “Statistical Review of World Energy, June 2017”. <http://www.bp.com/statisticalreview> [Erişim: 25.10.2017].

CIA. “The World Factbook”.

<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/rankorder/2119rank.html> [Erişim: 18.11.2017].

Dzhantureeva, Elvira (2014). “Нефтегазовый Комплекс: Запасы, Добыча, Инвестиции (Petrol ve Gaz Kompleksi: Rezervler, Üretim, Yatırımlar). *Kazakhstan Business Magazine*, S. 5, s. 18-22,

*Kazakhstan Business Magazine*, S. 5, s. 18-22,

<http://www.investkz.com/journals/100/1285.html> [Erişim: 19.11.2017].

Egorov, Oleg ve Olga Çigarkina, Amur Baymukanov (2003). *Нефтегазовый Комплекс Казахстана: Проблемы Развития И Эффективного Функционирования. (Kazakistan Petrol Ve Gaz Kompleksi: Kalkınma Ve Etkili İşlevsellik Sorunları)*. Almatı: Kazakistan Eğitim ve Bilim Bakanlığı, Ekonomi Enstitüsü, s. 219-242.



Egorov, Oleg ve Olga Çigarkina (2016). “Приоритеты развития перерабатывающего сектора нефтегазового комплекса Республики Казахстан”. (Kazakistan’ın petrol ve gaz işleme sektörünün geliştirilmesi için öncelikler). Astana: Ulusal Ekonomi Bakanlığının Ekonomik Araştırma Enstitüsü. *Ekonomi Dergisi*, C. 1, S. 41, s. 73-84.

Elmesov, Marat (2017). “Казахстан Увеличит Экспорт Нефти Через Азербайджан” (Kazakistan Azerbaycan Vasıtasıyla Petrol İhracatını Artıracak).

[https://liter.kz/mobile/ru/articles/show/32701-kazahstan\\_uvelichit\\_eksport\\_nefti\\_cherez\\_azerbaidzhan](https://liter.kz/mobile/ru/articles/show/32701-kazahstan_uvelichit_eksport_nefti_cherez_azerbaidzhan) [Erişim: 20.12.2017].

Eltony, Nagy ve Muhammad Al-Awadi (2001). “Oil Price Fluctuations and Their Impact on the Macroeconomic Variables of Kuwait: A Case Study Using A Var Model”. *International Journal Of Energy Research*, S. 25, s. 939-959.

Farzanegan, Mohammad Reza ve Gunther Markwardt (2008). “The Effects of Oil Price Shocks on The Iranian Economy”. *Energy Economics*, C. 31, S. 1, s. 134-151.

Ferderer, J. Peter (1996). “Oil Price Volatility and the Macroeconomy”. *Journal Of Macroeconomics*, C. 18, S. 1, s. 1-26.

Gronwald, Marc vd. (2009). “Estimating the Effects of Oil Price Shocks on The Kazakh Economy”. *IFO Working Paper*, S. 81.

Gurvich, Evseyvd (2009). “Cyclicality of Fiscal Policy in Oil Producing Countries”. *Problems Of Economic Transition*, C. 52, S. 1, s. 24-53.

Halyk Finance (2017). “Нефтегазовый Сектор В Экономике Казахстана” (Kazakistan Ekonomisinde Petrol ve Gaz Sektörü), <http://www.halykfinance.kz> [Erişim: 24.12.2017].

Hamilton, James ve Ana Maria Herrera (2004). “Oil Shocks and Aggregate Macroeconomic Behavior: The Role of Monetary Policy”. *Journal of Money, Credit and Banking*, S. 36, s. 265-286.

Hamilton, James (1983). “Oil and The Macroeconomy since World War II”. *Journal of Political Economy*, C. 91, S. 2, s. 228-248.

\_\_\_\_\_ (2003). “What Is an Oil Shock?”. *Journal of Econometrics*, C. 113, S. 2, s. 363- 398.

Ito, Katsuya (2008). “Oil Price and The Russian Economy: aVEC Model Approach”. *International Research Journal of Finance and Economics*, S. 17, s. 68-74.

Jimenez-Rodriguez, Rebeca ve Marcelo Sanchez. (2004). “Oil Price and Real GDP Growth (OECD)”. *European Central Bank, Working Paper Series S. 362*.

Jukov, İgor (2015). “Казакстан Стоит На Пороге Топливного Дефицита” (Kazakistan Yakıt Sıkıntısı Çekiyor).

[https://forbes.kz/finances/markets/kazahstan\\_stoit\\_na\\_poroge\\_toplivnogo\\_defitsita](https://forbes.kz/finances/markets/kazahstan_stoit_na_poroge_toplivnogo_defitsita) [Erişim: 20.12.2017].

Karenov, Rashit S. (2015).”Современное Состояние и Приоритетные Задачи Развития в Перспективе Нефтяной Отрасли в Мире и Казакстане” (Dünyadaki ve Kazakistan’daki Petrol Endüstrisinin Gelişimin Mevcut Durum ve Öncelikli Görevleri). *Karaganda Üniversitesinin Vestnik Dergisi*, C. 3, S. 79, s. 5-18.

Katircioglu, Salih vd. (2015), “Oil Price Movements and Macroeconomic Performance Evidence from 26 OECD”. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, S. 44, s. 257-270.

Kazakistan Enerji Bakanlığı (2016). “Кашаган: Что Ожидает Главный Нефтяной Проект Казакстана?” (Kashagan: Kazakistan’ın Ana Petrol Projesi Ne Bekliyor?). <http://energo.gov.kz/index.php?id=9154> [Erişim: 19.11.2017].

Kazakistan İstatistik Komitesi (2017). “Kazakistan 2016’da”, <http://www.stat.gov.kz> [Erişim: 23.11.2017].

Kazakistan İstatistik Komitesi, <http://www.stat.gov.kz>

Kazakistan Mali Bakanlığı, <http://www.minfin.gov.kz>

Kazakova, Nadia (2015). “CEE Explained: Russia Frozen Out Of Energy Bonanza”. <https://www.tradingfloor.com/posts/cee-explained-russia-frozen-out-of-oil-and-gas-bonanza-6141797> [Erişim: 20.12.2017].

KazTransOil (2017). "Итоги производственной деятельности АО «КазТрансОйл» за 2016 год" (KazTransOil'inin 2016 üretim faaliyetlerinin sonuçları).

[http://www.kaztransoil.kz/ru/press-centre/press-releases/press-relizi/itogi\\_proizvodstvennoy\\_deiatelnosti\\_ao\\_kaztransoil\\_za\\_2016\\_god/](http://www.kaztransoil.kz/ru/press-centre/press-releases/press-relizi/itogi_proizvodstvennoy_deiatelnosti_ao_kaztransoil_za_2016_god/) [Erişim: 22.02.2018].

Kilian, Lutz (2005). "The Effects of Exogenous Oil Supply Shocks on Output and Inflation: Evidence from The G7 Countries". Centre for Economic Policy Research. *Discussion Paper*, S. 5404.

\_\_\_\_\_ (2008), "Exogenous Oil Supply Shocks: How Big Are They and How Much Do They Matter for The U.S. Economy?". *The Review of Economics and Statistics*, C. 90, S. 2, s. 216 - 240.

Korhonen, Iikka ve Aaron N. Mehrotra (2009). "Real Exchange Rate, Output and Oil: Case of Four Large Energy Producers". Bank of Finland. Institute for Economies in Transition. *Discussion Papers* 6.

Korhonen, Iikka ve Svetlana Ledyeva (2010). "Trade Linkages and Macroeconomic Effects of The Price of Oil". *Energy Economics*, C. 32, S. 4, s. 848-856.

Kose, Nezir ve Sabit Baimaganbetov (2015). "The Asymmetric Impact of Oil Price Shocks on Kazakhstan Macroeconomic Dynamics: A Structural Vector Autoregression Approach". *International Journal of Energy Economics and Policy*, C. 5, S.4, s. 1058-1064.

Kutan, Ali M. ve Michael L. Wyzan (2005). "Explaining the Real Exchange Rate in Kazakhstan, 1996-2003: Is Kazakhstan Vulnerable to the Dutch Disease?". *Economic Systems*, S. 29, s. 242-255.

Mehrara, Mohsen ve Mohaghegh Mohsen (2011). "Macroeconomic Dynamics in the Oil Exporting Countries: A Panel Var Study". *International Journal of Business and Social Science*, C. 2, S. 21, s. 288-295.

Melnikov, Roman (2010). "Влияние Динамики Цен на Нефть на Макроэкономические Показатели Российской Экономики" (Petrol Fiyatların Dinamiğın Rus Ekonomisinin Makroekonomik Göstergeleri Üzerindeki Etkisi), *Prikladnaya Ekonometrika*, C. 1, S. 17. s. 20 - 29.

Mirza, Daniel ve Habib Zitouna (2010). “Oil Prices, Geography and Endogenous Regionalism: Too Much Ado about (Almost) Nothing”. *Cepremap (Center for Economic Research And Its)*, (Docweb) Working Papers, S. 1009.

Mork, Knut Anton (1989). “Oil and the Macroeconomy When Prices Go Up and Down: An Extension of Hamilton’s Results”. *Journal of Political Economy*, C. 97, S. 3, s. 740-744.

Nurmakhanova, Mira (2006). “Oil and Growth Challenge in Kazakhstan”. Economics Education and Research Consortium, Working Paper S. E16/06.

OECD Data, <https://data.oecd.org/gdp/real-gdp-forecast.htm#indicator-chart> [Erişim: 15.03.2018].

Rautava, Jouko (2002). “The Role of Oil Prices and the Real Exchange Rate in Russia’s Economy”. *Helsinki: Bank Of Finland. Institute For Economies In Transition, Discussion Papers*, S. 3.

RFCА (2015). “Обзор Нефтедобывающей Отрасли РК” (Kazakistan’ın Petrol Endüstrisine Genel Bakış). <http://www.rfcaratings.kz> [Erişim: 15.12.2017].

Rotemberg, Julio J. Michael Woodford (1996). “Imperfect Competition and the Effects of Energy Price Increases”. *Journal of Money, Credit, and Banking*, C. 28, S. 4, Part 1, s. 549-577.

Safinov, Kanatbek ve Marzhan Kulmamirova, Nikita İlleriskii (2017). “Казакстан в Энергетической Интеграции ЕАЭС: Перспективы, Риски, Возможности” (Kazakistan, Avrasya Ekonomik Birliği’nin Enerji Entegrasyonunda: Beklentiler, Riskler, Fırsatlar), *Dünya Petrol ve Doğal Gaz Piyasaları: Daha Sıkı Rekabet Dergisi*, Moskova: Primakov adında Dünya Ekonomisi ve Uluslararası İlişkiler Ulusal Araştırma Enstitüsü, Rusya Bilimleri Akademisi, s. 113-123.

Sauter, Raphael ve Shimon Awerbuch (2003). “Oil Price Volatility and Economic Activity: A Survey and Literature Review”. *IEA Research Paper*, s. 1-19.

Simohammed, Kamel vd. (2016). “The Impact of Oil Prices on Macroeconomic Fundamentals, Monetary Policy and Stock Market for Eight

Middle East and North African Countries”, *Middle Eastern and African Economies*, C. 18, S. 2, s. 26-44.

“На Перепутье Экспортных Маршрутов Казахстанской Нефти” (Kazakistan Petrol İhraç Yollarının Kavşaklarında) (2017). <https://informburo.kz/mneniya/sergey-smirnov/na-perepute-eksportnyh-marshrutov-kazahstanskoy-nefti.html> [Erişim: 20.12.2017].

“Нефть и Газовая Промышленность” (Petrol ve Gaz Sanayi). <http://ibrain.kz/ekonomika-kazahstana/neftyana-1-gazovaya-promyshlennost> [Erişim: 05.12.2017].

“Основные Риски Платежного Баланса Уже Реализовались” (Ödemeler Dengesinin Ana Riskleri Artık Gerçekleşmiştir). (26 Nisan 2017). *Kazakhstanskaya Pravda* (Elektronik Gazete). <http://www.kazpravda.kz/fresh/view/osnovnie-riski-platezhnogo-balansa-uzhe-realizovalis/> [Erişim: 20.12.2017].

Природные Ресурсы Казахстана (Kazakistan’ın Doğal Kaynakları). (2015). <http://www.kazportal.kz/prirodnyie-resursyi-kazahstana> [Erişim: 23.12.2017].

<http://akademikperspektif.com/2013/02/22/orta-asyanin-gorunmeyen-gucu-kazakistan/> [Erişim: 05.02.2018].

<http://countrymeters.info/> [Erişim:02.11.2017].